

CANFEDÂ HATUN

(ö. 1009/1600 [?])

III. Murad zamanında
sarayın harem dairesinin
nüfuzlu kethüdâsı.

III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan'ın câriyelerinden olup Kethüdâ Kadın olarak da anılan Canfedâ Hatun'un doğum ve ölüm tarihleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Önceleri Eski Saray'da hizmet ettikten sonra III. Murad zamanında kabiliyeti ve iyi huyu sayesinde ön plana çıkmış, Nurbânû Sultan'ın en gözde câriyesi ve sağ kolu haline gelmiştir. III. Murad'ın saltanatının başlarında haremde etkili ve birbirine rakip iki taraftan birini Nurbânû ve İsmihan Sultan ile Canfedâ Hatun, diğerini ise tek başına Haseki Safiye Sultan teşkil etmekteydi. Böylece bu dönemde Canfedâ Hatun sarayın dört güçlü kadının dan birisi durumundaydı. Harem-i Hümayun kethüdâsı mevkiine geldikten sonra da bütün haseki ve câriyelerin sorumlusu ve idarecisi oldu.

Nurbânû Sultan ölümü sırasında oğlu III. Murad'a kendisinden sonra her bakımdan Canfedâ Hatun'a güvenmesini söylemişti. Böylece Nurbânû Sultan'ın ölümünden sonra nüfuzu daha da artan Canfedâ Hatun kısa sürede Vâlide Safiye Sultan'ın da güvenini kazandı.

Canfedâ Hatun'u nüfuzunun zirvede olduğu bir dönemde rahatsız eden ve tenkit edilmesine sebep olan hususların başında, kardeşi Deli (Divane) İbrâhim Paşa'nın başarısız icraatı gelmekteydi. O sırada Diyarbekir beylerbeyi olarak vazife gören İbrâhim Paşa kötü idaresi yüzünden halkın şikâyetiyle görevinden alınmış ve hapsedilmişti. Canfedâ Hatun ise kardeşini takibe uğradığı dönemlerde yalnız bırakmamış, onun temize çıkması ve tekrar görevine iadesi için nüfuzunu kullanmaktan çekinmemiştir. Nitekim bütün başarısızlığına rağmen paşa, kız kardeşinin teşebbüsleri ve III. Murad'a sunduğu değerli hediyeler sayesinde görevine iade edilmiştir (Selânikî, I, 256, 351).

Canfedâ Hatun'un bundan başka birçok önemli hadisede de rol oynadığı bilinmektedir. 26 Ocak 1593'te yenileri ve sipahiye masar* ulûfesinin dağıtılması sırasında paranın yetişmemesi yüzünden sipahilere eksik ödeme yapılması isyana sebep olmuştu. Âsiler Sadrazam Siyavuş Paşa ve Başdefterdar Emîr Paşa ile birlikte harem kethüdâsı Canfedâ Hatun'un da kendilerine teslim edilmesini istemişler, ancak uzun mücadelelerden sonra padişah ve saray halkının sert tutumu ile hadise yatıştırılmıştı (Selânikî, I, 302).

III. Murad'ın ölümünde (ö. 1595) geleceğe uygun olarak Vâlide Sultan dışındaki harem halkı Eski Saray'a nakledil-

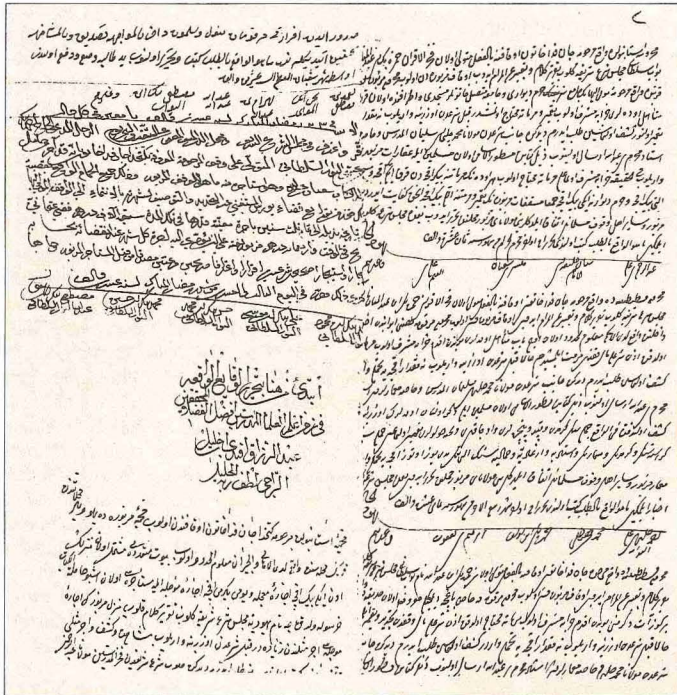

Akbaba
köyündeki
Canfedâ
Hatun
Camii -
Beykoz /
İstanbul

irken artık yaşlanan ve nüfuzu azalan Canfedâ Hatun da Selânikî'nin belirttiğine göre "Âh el-mevt el-fırâk" diyerek hamallar ve arabalarla taşınan eşyası ile Eski Saray'a gitmiştir. Hayatının bundan sonraki döneminde Eski Saray'da oturan kızların gelin edilmesiyle uğraşan Canfedâ Hatun'a III. Mehmed günde 100 akçe ulûfe ile senede dört "kat" yıllık ve diğer bazı tahsisatlarda bulunmuştur. Cömertliğiyle tanınan Canfedâ Hatun'un bir ara para sıkıntısı çektiğini haber alan padişah ulûfesini 200 akçeye, yıllık tahsisatını da sekiz "kat"a çıkarmıştır (Âlî, vr. 500^a).

Canfedâ Hatun'un İstanbul ve çevresinde çeşitli hayır eserleri bulunmaktadır. İstanbul Karagömrük (Gümrükhane) semtinde Çukurbostan yakınında harap durumdaki bir mescidi ihya ederek cami haline getirmiş, ayrıca Saraçhane yakınında bir sebil yaptırmış, karşısındaki bir mescidi de tamir ettirmiştir. "Sâhib-i sebîl rûhuna içip de Fâtiha" (1002/1594) mısra ile tarih düşürülen bu sebîl ile mescid için 2 milyon akçe sarfettiği kaydedilmektedir. Sebîlin açılışında 180 kıymetli serâser, atlas ve kemhâ dağıtılmıştır (Âlî, vr. 500^b). Canfedâ Hatun'un Beykoz Akbaba'da ve başka yerlerde de çeşitli hayratı mevcuttur.

Dirayetli bir insan olan, aynı zamanda dindarlığı ile de tanınan Canfedâ Hatun zaman zaman sahip olduğu nüfuz ve iktidardan faydalanmış ve pek çok hadisede rol oynamıştır. Ancak bazı eserlerde onun Vâlide Nurbânû ve Safiye sultanların rüşvet ve hediye aracı olduğundan söz edilmesi ağır bir ithamdır. Nitekim devrinin bütün devlet erkânını çeşitli vesilelerle ağır bir dille tenkit eden Gelibolulu Âlî, Canfedâ Hatun'dan büyük bir sitayişle bahsetmektedir.

Canfedâ
Hatun
evkâfının
sicil kayıtları
(İstanbul
Şer'iyye
Sicilleri
Arşivi,
nr. 4, s. 2)

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Mahkemesi Sicilleri, İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, nr. 4, s. 2; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 499^a-500^b; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 247, 256, 302, 351; II, 436; Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârih*, s. 132; a.mlf., *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 150; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 206-207; Danişmend, *Kronoloji*, III, 3, 71, 125, 145; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 88; TA, IX, 324; R. Ekrem Koçu, "Canfeda Hatun", *İst.A.* VI, 3370.

MEHMET İPŞİRLİ

CANIKLI HACI ALİ PAŞA AİLESİ

Osmanlılar'da bir âyan ailesi.

Ailenin kurucusu olan Canikli Hacı Ali Paşa 1133'te (1720-21) İstanbul'da doğdu. Dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Fatmalı Ahmed Ağa'nın küçük oğludur. Çocukluğu İstanbul'da geçti. Daha sonra Canik'e gitti. Babasının Terme ve Fatsa çevresinde yaptığı zulümler yüzünden 1741 yılı Ağustosunda onunla birlikte Ankara'ya sürüldü. 1748'de babasının ölümünden bir süre sonra ağabeyi Süleyman (Paşa) ile birlikte tekrar Canik'e döndü.

1762 yılında Gürcistan'da çıkan ayaklanma üzerine bu isyanı bastırmakla görevlendirilen Çıldır Valisi Hasan Paşa'ya yardım etmesi emredildi. Hasan Paşa ile isyan bölgesine gidip bir kısım kaleleri yeniden Osmanlı idaresine bağlaması üzerine, Canik mukâtaa*sı yüzünden mücadele halinde olduğu ağabeyi Süleyman Paşa'nın kendisini gözden düşürme gayretlerine rağmen, Bâbiâli'nin güvenini kazanarak Canik muhassılı olmayı başardı (1762). Daha sonra hacca giden Ali Bey döndükten sonra sosyal yönden bölgede nüfuzunu daha da artırdı.

1768 yılında başlayan Osmanlı - Rus savaşına katıldı. 1769 Ekiminde Hotin tarafına gönderildi; bir ara düşmana esir düşme tehlikesiyle karşılaştı. Daha sonra izin alıp yeniden Canik'e döndü. Sam-sun ve Amasya çevresini eşkıyadan temizledi. Rakiplerinin bir kısmını bertaraf etti, diğer bir kısmını da kendine bağlamayı başardı. Bu gelişmeler üzerine 30 Mayıs 1772 tarihinde kendisine Amasya sancağı mâlikâne* olarak verildi, ardından da Tokat sancağı voyvodalığı bağlandı. Bu arada kapıcıbaşılık unvanını aldı. Eski Kırım Hanı Devlet Giray'ın tavsiyesi üzerine vezirlikle Kırım seraskerliğine getirildiği 1773 yılının Aralık ayın-

da kendisine "bervech-i mâlikâne" Trabzon sancağı verildi. 21 Temmuz 1774'te Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanınca Kırım'dan geri döndü.

Ali Paşa, 1775 yılında İran ile münasebetlerin bozulması üzerine başlayan savaşta ve sonraki siyasi gelişmelerde devletin kendisine muhtaç olmasını fırsat bildi ve aile fertlerine önemli tevcihlerin yapılmasını sağladı. Nitekim 3 Aralık 1776 tarihinde Trabzon ve Erzurum eyaletleri uhdesinde olduğu halde Kars seraskerliğine tayin edildi. Bu arada büyük oğlu Battal Hüseyin Bey'e mâlikâne suretiyle Karahisâr-ı Şarkî (Sebinkarahisar) hassı voyvodalığı verildi. Böylece Canik çevresinde ailece gücünü arttırmaya ve yaymaya başladı.

1777 yılı sonunda Sivas ile Trabzon valisi ve Canik muhassılı olarak görünen Ali Paşa Kırım'da çıkan karışıklıklar üzerine ikinci defa Kırım seraskerliğine tayin edildi. Bu arada kendisine mâlikâne olarak Kastamonu sancağı verildi. Ardından 1778 yılında tekrar Erzurum valiliğine getirilirken üzerinden alınan Sivas valiliği de vezirlikle henüz on sekiz yaşında bulunan küçük oğlu Mikdad Ahmed Bey'e tevcih edildi. Bu oğluna ayrıca Soğucak muhafızlığı da verildi. Büyük oğlu Battal Hüseyin Bey ise kapıcıbaşılık unvanını elde etti. Aynı yıl içinde yeğeni Mehmed Bey de (Süleyman Paşa'nın oğlu) mir-i mirânîlık Çorum sancağının idaresini ele aldı. Bütün bu tevcihler karşılığında Bâbiâli kendisinden

40.000 asker hazırlayıp Kırım üzerine gitmesini istedi. Paşa istenilenden daha az sayıda asker toplayıp deniz yoluyla Sivastopol ölerine kadar gittiye de savaş yapmadan geri döndü. Bunun üzerine Bâbiâli, Kırım seferi sırasında gerekli sayıda asker toplayamaması, sefere geç katılması, Kırım'da vazifesini lâ-yıkıyla yapmaması, halka eziyet edip servetini haksız bir biçimde arttırması ve Bozok sancağı mutasarrıfı Çapanoğlu (Cebbarzâde) Mustafa Bey ile bozuşması gibi sebeplerle Canikli Hacı Ali Paşa'yu ortadan kaldırmaya karar verdi.

Canikliler'in Karadeniz kıyılarından Anadolu'nun iç bölgelerine doğru nüfuzlarını yaymaları, Orta Anadolu'nun güçlü hânedanlarından Çapanoğulları ve onların temsilcisi Mustafa Bey'in aleyhine bir gelişme idi. İki aile arasında bu husustaki rekabetin ilk izlerine 1772 yılında Amasya'nın, ardından da Sivas'ın Canikliler'e verilmesi sırasında rastlanır. Buraları kendi nüfuz alanı olarak gören Çapanoğlu Mustafa Bey, İran ve Kırım seraskerlikleri sırasında rakibi Canikli Hacı Ali Paşa'nın istemiş olduğu yardımları yapmayarak onun Bâbiâli'nin gözünden düşmesine çalışmıştı.

Ali Paşa'nın son Kırım seferindeki başarısızlığı İstanbul'da memnuniyetsizlik doğurduğu gibi kendisine tâbi topraklarda da huzursuzluğa sebebiyet verdi. Nitekim Mikdad Ahmed Paşa'nın baskısına dayanamayan Amasya âyanları 1778 yılı sonlarında Çapanoğlu Mustafa Bey'e

Canikli
Hacı Ali
Paşa'nın
Tedâbirü'l-
gazavât
adlı risâlesinin
ilk iki sayfası
(İÜ Ktp.,
nr. 6999)

